

UDK:908

Nilufar ESANOVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o‘qituvchisi
E-mail:n_esanova@gmail.com

NamMQI v.b. dotsenti, PhD B.Is’haqov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTON PAXTA TOZALASH SANOATIDAGI O‘ZGARISHLAR VA XORIJIY DAVLATLAR BILAN HAMKORLIK

Аннотация

Ushbu maqolada mustaqillik yillarida O‘zbekistonda yengil sanoat sohasidagi o‘zgarishlar mavzusi yoritilgan. Mustaqillikdan keyingi yillarda yengil sanoatda muhim tarkibiy o‘zgarishlar, asosiy ko‘rsatgichlar va bu boradagi xalqaro hamkorlik masalalari maqolada tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: yengil sanoat, paxta tozalash zavodlari, to‘qimachilik, trikotaj, shoyi to‘qish, tikuvchilik, ko‘n-poyabzal, gilamchilik, chinni-fayans.

ИЗМЕНЕНИЯ В ХЛОПКООЧИСТИТЕЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА И СОТРУДНИЧЕСТВО С ЗАРУБЕЖНЫМИ СТРАНАМИ

Аннотация

В данной статье освещена тема развития легкой промышленности в Узбекистане в годы независимости. В статье проанализированы важные структурные изменения в легкой промышленности за годы после обретения независимости, ключевые показатели и вопросы международного сотрудничества в этой области.

Ключевые слова: легкая промышленность, хлопкоочистительные заводы, текстильная, трикотажная, шелкоткацкая, швейная, коженно-обувная, ковроткацкая, фарфорово-фаянсовая.

CHANGES IN THE COTTON CLEANING INDUSTRY OF UZBEKISTAN AND COOPERATION WITH FOREIGN COUNTRIES

Annotation

This article covers the topic of changes in the field of light industry in Uzbekistan during the years of independence. Important structural changes in light industry in the years after independence, key indicators and issues of international cooperation in this regard are analyzed in the article.

Key words: light industry, cotton ginning plants, textiles, tri-cottage, silk weaving, tailoring, Coon-shoes, carpeting, porcelain-faience.

Kirish. O‘zbekistonda tolasi pishiq, yuksak sifatli, sanoatbop paxta yetishtiriladi. Shu bois to‘qimachilik sanoati rivojlangan barcha davlatlar mamlakatingiz bilan faol hamkorlik qilishga intiladi.

O‘zbekistonda paxta yetishtirish, qayta ishlash va uni eksport qilish uchun zamonaviy infratuzilma yaratilgan. Mamlakatimizda bugungi kunda paxta sanoatini rivojlantirish borasida yuksak natijalarga erishmoqda. O‘zbekistonda iste‘molchilarning talablariga javob beradigan paxtaning ko‘plab navlari mavjud. Tolani sotib olish uchun ham qulay shart-sharoitlar yaratilgan.

Mamlakatingizda seleksiya navlarini tanlash va hududlarga moslab ekish, paxtani tozalash va qayta ishlash, tolni tasniflash bo‘yicha yo‘lga qo‘yilgan tizim O‘zbekiston paxtasining sifatini yanada oshirmoqda. Paxta tolasining xalqaro andozalar asosida sertifikatlanishi ham xaridorlar uchun muhim kafolat hisoblanadi.

Shuningdek, O‘zbekiston bilan paxta biznesida o‘zaro manfaatli aloqalarni kengaytirishga bo‘lgan qiziqish yil sayin ortib bormoqda.

Chet ellik ekspertlarning ta‘kidlashicha, O‘zbekiston paxta sanoatida amalga oshirilgan tarkibiy tub o‘zgarishlar yurtimizda yetishtirilgan paxta tolasining jahon bozoridagi nufuzi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbekiston yengil sanoati ko‘p tarmoqli industrial kompleks bo‘lib, uning tarkibida paxta tozalash zavodlari, to‘qimachilik, trikotaj,

shoyi to‘qish, tikuvchilik, ko‘n-poyabzal, gilamchilik, chinni-fayans buyumlari va attorlik mollari ishlab chiqarish sohasida 150 ga yaqin korxonalar mavjud. Ularning asosiy qismi — to‘qimachilik, tikuvchilik, trikotaj va chinnisozlik korxonalari «O‘zbekengilsanoat» davlat-aksiyadorlik kompaniyasi (2002), pillakashlik va ipakchilik korxonalari «O‘zbek ipagi» uyushmasi (1998), charm va poyabzal korxonalari «O‘zbekcharm-poyabzali» uyushmasi (2000) tarkibiga kiradi. Respublika sanoatida band bo‘lgan xodimlarning deyarli uchdan bir qismi yengil sanoat tarmog‘iga to‘g‘ri keladi.

O‘zbekiston sanoat mahsuloti umumiy hajmida yengil sanoat salmog‘i 16,9% ni tashkil etadi (2005; 1995-yilda 19%; 2000-yilda 20,1%). Xalq iste‘moli tovarlari ishlab chiqarish hajmining 50% respublika yengil sanoati hissasiga to‘g‘ri keladi. Faqat 2000 - 2004-yillar mobaynida tarmoqda 67,5 mingdan ortiq ish o‘rinlari tashkil etildi. 2000 - 2004-yillarda «O‘zbekengilsanoat» davlat-aksiyadorlik kompaniyasi tarkibidagi korxonalariga 5 mlrd. 180 mln. AQSH dollaridan ortiq miqdorda xorijiy investitsiyalar jalb etildi. Tarmoqda mahsulotlar eksporti 2004-yili 2000-yilga qaraganda 2,3-marta ko‘paydi (240 mln. AQSH dollari, 2004). Respublikada yetishtirilgan paxta tolasini qayta ishlash hajmi 255 ming t dan ortdi (2004; 2000-yilda 164,9 ming t)[1].

Respublika yengil sanoati tarmoqlarida ip gazlama, jun gazlama, shoyi gazlama, trikotaj mahsulotlari, paypoqlar, poyabzal, gilam va gilam mahsulotlari, chinni-fayans

buyumlari va boshqa ishlab chiqariladi. Respublika yengil sanoatida ishlab chiqariladigan asosiy mahsulotlar ko'rsatkichlari ortib bordi.

Paxta tozalash sanoati yengil sanoat tarmoqlari orasida yetakchi o'rinda turdi, ip yigiruv, to'qimachilik, yog'-moy, kimyo sanoati tarmoqlariga xom ashyo yetkazib berdi. Paxta tolasi 40 ga yaqin xorijiy mamlakatlarga, jumladan Xitoy, Buyuk Britaniya, Belgiya, Janubiy Koreya, Shveysariya, AQSH, Turkiya va boshqa mamlakatlarga eksport qilindi. O'zbekiston jahonda paxta yetishtirish bo'yicha 46 o'rinni, paxta tolasi eksporta bo'yicha 2-o'rinni (AQSH dan keyin) egalladi.

Respublikadagi paxta tozalash sanoati yagona boshqaruvda ishlaydigan paxta tayyorlash maskanlari, quritish-tozalash sexlari, transport xo'jaliklari, paxta tozalash zavodlari, ilmiy-ishlab chiqarish birlashmasidan iborat.

2005-yilda tarmoqda 128 paxta tozalash zavodi, 464 paxta tayyorlov maskani mavjud edi. Eng yirik paxta tozalash zavodlari: Qorako'l, G'ijduvon, Kattaqo'rg'on, Qo'rg'ontepa va boshqa joylarda joylashgan (yillik quvvati 50-60 ming t va undan ortiq paxtani qayta ishlashga mo'ljallangan) edi. Tolasi ajratib olingan texnik chigit yog'-moy kombinatlarida qayta ishlandi. Tarmoq korxonalarida yiliga qariyb 120-130 ming t ortiq chigit tayyorlandi[2].

Keyingi yillarda respublikada don mustaqilligiga erishish yuzasidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida paxta ekiladigan yer maydonlari keskin qisqartirilishi munosabati bilan paxta xom ashyosi va undan olinadigan mahsulotlarning kamayishi kuzatildi. Shunga qaramasdan soha mutaxassislarining sa'y-harakatlari evaziga tola chiqishini 1990-yil 30,7% dan 2004-yil 32,7% gacha, yuqori sanoat navli mahsulot hajmini 35% dan 70% gacha ko'tarishga erishildi.

Paxta tozalash sanoatida yangi mikroprotessor texnikasi va axborot-kommunikatsiya tizimlariga asoslangan avtomatlashtirilgan texnika, texnologiyalar jadal sur'atlarda joriy etildi. Xorijiy mamlakatlarning ilg'or texnologiyasini o'rganish va joriy etish, tarmoq korxonalarida paxta tolasi bo'yicha jahon standartlariga o'tish uchun AQSH, Shveysariya mamlakatlaridagi firmalarda ishlab chiqarilgan uskunalar va texnologiyani qo'llash sohasida xalqaro ilmiy-texnikaviy hamkorlik yo'lga qo'yildi. Respublika mustaqillikka erishganidan keyin Turkiya, Janubiy Koreya va boshqa xorijiy davlatlar firmalari bilan hamkorlikda Farg'ona, Xorazm, Qashqadaryo viloyatlari va Qoraqalpog'istonda paxtani qayta ishlashdan tayyor to'qimachilik mahsuloti ishlab chiqarishga qadar jarayonlar qamrab olingan majmualar qurilishi boshlandi.

2003-yildan boshlab paxta tolasi eksportiga xizmat ko'rsatadigan mintaqaviy terminallar qurildi va ishga tushirildi. Keyingi yillarda 13 ta yangi paxta tozalash zavodlari foydalanishga topshirildi, 51 ta paxta zavodi rekonstruksiya qilindi. 30 dan ortiq urug'lik chigit tayyorlaydigan ixtisoslashtirilgan paxta zavodlari eng zamonaviy uskunalar bilan jihozlandi.

Paxta tozalash sanoati bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari 1990-yilgacha Toshkent shaharda joylashgan Paxta sellulozasi kimyosi va texnologiyasi ilmiy-tadqiqot instituti, paxta tozalash sanoati Markaziy ilmiy-tadqiqot institutida olib borildi. «Paxta sanoati» ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi, 1992-yil uning negizida Paxta tozalash ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi («Paxta tozalash IICHB») aksiyadorlik jamiyati tashkil etildi.

1992-yil 7-noyabrda Respublika Prezidenti farmoni bilan paxtani qayta ishlash va paxta mahsulotlarini sotish bilan shug'ullanuvchi «Uzdavpaxtasanoatsotish» davlat-aksiyadorlik uyushmasi tashkil etildi. Uning tarkibiga 12 viloyat va Qoraqalpog'iston Respublikasi paxta tozalash

sanoati birlashmalari, «Toshkent kanop sanoati» birlashmasi, Respublika ilmiy markazi, paxta tolasini standartlash va sertifikatlash «Sifat» birlashmasi kirdi. 2001-yil 12-iyunda «O'zdavpaxtasanoatsotish» negizida «O'zpxatasanoat» aksiyadorlik uyushmasi tuzildi. Uyushma tarkibida 12 ta viloyat va Qoraqalpog'iston hududiy paxta tozalash sanoati birlashmalari va «Paxta tozalash IICHB» aksiyadorlik jamiyati bor edi.

Tahlil va natijalar. Respublika paxta tozalash sanoati tizimidagi korxonalar to'liq aksiyalashtirildi. Respublikada ishlab chiqarilgan paxta tolasining anchagina qismi (85-90%) eksportga chiqarildi.

1993 yildan O'zbekiston jahondagi Xalqaro paxta tolasi savdosi birjaralaridan eng yirik Liverpool (Liverpool Sotton LTD) paxta birjasi (Angliya) bilan hamkorlik qildi. O'zbekiston eksporti umumiy hajmida paxta tolasi eksporti 19,1% ni tashkil qildi (2005)[3].

O'zbekistonda to'qimachilik sanoatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri jahon bozorida raqobatbardosh ip gazlama ishlab chiqarishni ko'paytirishdan iborat. 1995-2005-yillarda O'zbekiston to'qimachilik sanoatida Janubiy Koreyaning «Kabul tekstiles». Turkiyaning «Tipash», «Bursel». Yaponiyaning «Marubeni», Shveysariyaning «Vima-teks» va boshqa kompaniya va firmalari ishtirokida turli to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqaradigan qo'shma korxonalar ishga tushirildi. Bu korxonalar o'z mahsulotlarining asosiy qismini eksportga chiqardi.

1995-yildan boshlab tarmoqqa chet el investitsiyalarini jalb etish, korxonalarini eng ilg'or texnologiyalar asosida modernizatsiyalash, chet ellik sheriklar bilan qo'shma korxonalar tashkil etish yangi bosqichga ko'tarildi, shu jumladan Germaniya, Yaponiya, Turkiya, AQSH, Koreya Respublikasi bilan yirik quvvatli ip yigiruv-to'quv qo'shma korxonalari ishga tushirildi. Ilgari O'zbekistonda ishlab chiqariladigan paxta tolasining faqat 10% respublika to'qimachilik sanoatida foydalanilgan. 2004-yilda sanoat korxonalarida 255 ming t tola qayta ishlandi (respublika bo'yicha jami ishlab chiqarilgan tolaning 26,2%). Tarmoqda 34 ta aksiyadorlik jamiyati, 11 mas'uliyati cheklangan jamiyat, 28 ta qo'shma korxonalar, 1 xususiy va 1 davlat korxonalari faoliyat ko'rsatdi (2005).

O'zbekiston Respublikasida to'qimachilik sanoatini rivojlantirishning 2005-2008-yillarga mo'ljallangan hukumat dasturiga ko'ra shu davr davomida umumiy qiymati 1,2 mlrd. AQSH dollariga teng 94 ta loyiha amalga oshirilishi, 40 ta yangi to'qimachilik korxonasi qurilishi, 46 mingdan ortiq ish o'rinlarini tashkil etish, respublikada ishlab chiqarilgan paxta tolasining 50% ni respublikaning o'zida qayta ishlashga erishish belgilangan edi.

Trikotaj sanoati respublikada 90-yillar boshidan tarmoqda korxonalarini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiyashtirish keng miqyosda amalga oshirildi, mulkchilik shakllari o'zgartirildi. Tarmoqda 11 aksiyadorlik jamiyati, 14 qo'shma korxonalar, 4 xususiy korxonalar faoliyat ko'rsatadi. Eng yirik korxonalar: «Bofanda», «Gurlan», «Malika», «Namangantrikotaj» aksiyadorlik jamiyatlari, «Oqsaroyto'qimachi», «Chinozto'qimachi», «Sag'bonteks», «Shovotteks», «Yadem tekstil», «Osioy tekstil», «Bursel - Toshkent tekstil» qo'shma korxonalari.

O'zbekistonda tikuvchilik 1989-91 yillarda Toshkent «Qizil tong», Samarqand «8-mart» tikuvchilik ishlab chiqarish birlashmalarida Fransiya, Germaniya, Shveysariya, Yaponiya, Italiya firmalari ishtirokida shu firma-larning kompleks mexanizatsiyalashgan liniyalari o'rnatildi. 1994-yildan tarmoqda keng xususiyashtirish o'tkazildi, daat korxonalari negizila aksiyadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar, xususiy tikuvchilik korxonalari, yakka buyurtma

asosida kiyim-kechak tikadigan yuzlab atelyelar. chet el investitsiyalari ishtirokida yangi tikuvchilik qo'shma korxonalarini ochildi. Tarmoqdagi yirik korxonalar «O'zbekengilsanoat» davlat-aksiyadorlik kompaniyasi tarkibiga kiradi. Tarmoqdagi eng yirik korxonalar: «8-mart, nomli, «Modalar uyi». «G'uncha», «Lola», «Mushtariy», «Feruz Xorazm», «Xiva», «Yulduz» aksiyadorlik jamiyatlari, «Emteks», «Atlasmen» (1999) qo'shma korxonalarini va boshqalar mavjud edi[4].

Muhokama. Tikuvchilik korxonalarida kompleks mexanizatsiyalashgan liniya va potoklar joriy etildi. Korxonalarda yangi texnologiyalar va yangi materiallar o'zlashtirilmoqda. Jahon standartlari talablariga javob beradigan kiyim-kechak, milliy buyumlar chet ellarga eksport qilinadi. Respublikada tikuvchilik mahsulotlari, ayniqsa milliy buyumlar va kiyim-kechak mahalliy sanoat korxonalarida ham ishlab chiqarildi.

2005-yilda respublika trikotaj sanoati korxonalarida 32154 ming dona trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014-yil 17-noyabrda «O'zbekiston Respublikasining 2015-yilgi Investitsiya dasturi to'g'risida»gi qarori e'lon qilindi. Mazkur hujjatda 2015-yilda Qashqadaryo viloyatida amalga oshiriladigan bunyodkorlik ishlariga 3 trillion 939 milliard so'mdan ortiq mablag' sarflanishi belgilandi. Investitsiya dasturidan Qarshi tumanida tekstil korxonasi bunyod etish loyihasi ham o'rin oldi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 31-oktabrdagi «Qashqadaryo viloyatining Qarshi tumanida zamonaviy to'qimachilik ishlab chiqarishini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori asosida zamonaviy, yuqori texnologiyali to'qimachilik ishlab

chiqarishini tashkil etish uchun to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, tarmoqning eksport salohiyatini oshirish, shuningdek yangi ish o'rinlari yaratish maqsadida hayotga tatbiq etilayotgan mazkur loyiha uchun jami 92 million, 2015-yilning o'zida esa 51 million dollarlik bunyodkorlik ishlari bajarilishi ko'zda tutildi.

2016-yilning oxiriga qadar foydalanishga topshirilishi mo'ljallanayotgan mazkur korxonada ishlab chiqariladigan ip kalava va aralash gazlamaning 80 foizini eksportga yo'naltirish, ip gazlama va aralash gazlama ishlab chiqarishini tashkil etish yo'li bilan 2017-2018-yillarda loyihani istiqbolli rivojlantirish rejalashtirildi. Shuningdek, «Kitob ip-yigiruv» aksiyadorlik jamiyati negizida ham kalava ip ishlab chiqarish tashkil etish va uning quvvati yiliga 2,5 ming tonnaga teng bo'lishi rejalashtirildi. Qolaversa, dasturda poli-propilen flakonlardan infuzion eritmalar ishlab chiqarish, tibbiyotda qo'llaniladigan vata va marli, gips uchun bint hamda boshqa tibbiy anjomlar ishlab chiqarishni tashkil etish ham ko'zda tutildi. Shu va boshqa yirik loyihalar uchun joriy yilda qariyb 1 milliard 125 million AQSH dollari miqdorida mablag' o'zlashtiri rejalashtirildi[5].

Xulosa. Xullas, mustaqillik yillarida O'zbekistonning barcha viloyatlarida yengil sanoatni jahon andazalari darajasiga chiqarish, ishlab chiqarilgan mahsulotlarni chetga eksport qilish tadbirlari jadal olib borildi va katta yutuqlar qo'lga kiritildi. Xorijlik hamkorlar bilan birgalikda qo'shma korxonalar tashkil etilib, jahon bozoriga chiqarildi. O'zbekiston ishbilarmonlari jahonning Angliya, Germaniya, Italiya, Shvetsiya, Yaponiya, Hindiston, Singapur kabi rivojlangan davlatlari bilan hamkorlikda tuzilgan qo'shma korxonalar faoliyat olib bordi.

ADABIYOTLAR

1. Xudoyberganov M., Xorazm paxta tozalash sanoati tarixi, T., 2004. B. 87.
2. Mannanov A., Turap o v H., O'zbekiston paxta tozalash sanoati mustaqillikning o'n yilida, -T., 2001.
3. Mannanov A., Turap o v H., O'zbekiston paxta tozalash sanoati mustaqillikning o'n yilida, T., 2001; B.68.
4. Alimova X., Ipak chiqindisiz texnologiya. -T., 1999; B.96.
5. Nazarov G., Xalilov X., Azimov A., Xanova I., Xalqaro iqtisodiy integratsiya. -T.,2010, -B.194-198.